

10. Исаев Б.А. Социология. Краткий курс. – СПб.: Питер, 2007. – 224 с. Философия / под ред. А.Ф. Зотова, В.В. Миронова, А.В. Разина. – М.: Академический проект; Трикста, 2007. – 688 с.
11. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: В 2 т. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец — М.: Институт экономических стратегий, 2006. — Т. 1: Теория и история цивилизаций. — 768 с.
12. Кун Т. Структура научных революций / Пер с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 365 с.
13. Лебедев С.А. Философия науки: краткая энциклопедия (основные направления, концепции, категории). Научное издание / М.: Академический проект, 2008. – 692 с.
14. Лутай В.С. Основной вопрос современной философии. Синергетический поход. – К.: Издатель ПАРАПАН, 2005. – 168 с.
15. Маркс К. К критике политической экономии / К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., 2 изд., т.13, С. 8-167.
16. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. / Общю ред.. сост. и предисл. А.Ю. Согомоева. – М.: Изд-во политической литературы, 1992. – 544 с.
17. Талєб Н.Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірно у реальному житті / Насім Ніколас Талєб: пер. з англ. Микола Климчук. - 2-ге вид. – К.: Наш формат, 2017. - 393 с.
18. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве / Арнольд Дж. Тойнби; пер с англ.К.Я. Кожурина. – М.: АСТ МОСКВА, 2009. – 863 с.
19. Философия / под ред. А.Ф. Зотова, В.В. Миронова, А.В. Разина. – М.: Академический проект; Трикста, 2007. – 688 с.
20. Философия социальных и гуманитарных наук. Учебное пособие для вузов / Под. общ. ред. проф. С.А. Лебедева. – Изд. 2е, испр. И доп. – М.: Академический проект, 2008. – 733 с.
21. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций С. Хантингтон; Пере с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.:ООО «Издательство АСТ», 2003. - 603 с.
22. Шалаев В.П. Социосинергетика: истоки, теория и практика в современном мире / В.П.Шалаев.– Йошкар-Ола: МарГТУ, 1999.– 268 с.
23. Шпенглер О. Закат Европы. – М.: Наука, 1993 – 730 с.
24. Ящук Т.І. Філософія історії. – К.: Либідь, 2004. – 536 с.
25. Frank A.G., Gills B.K. The Five Thousand Year World System in Theory and Practice // World System History: The Social Science of Long-term Change / Ed. by R.A.Denemark, J.Friedman, B.K.Gills, G.Modelski.- L.; N.Y., 2000. – P. 3.-23.

Михайленко Г.М.

Херсонський державний університет (Україна)

Пархоменко В.І.

Херсонський державний університет (Україна)

УКРАЇНСЬКІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ В ЧЕХІЇ ЯК ОСЕРЕДКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Головними осередками наукового потенціалу українців, які перебували в еміграції, стали вищі навчальні заклади, що акумулювали творчі сили наших співвітчизників. Серед них варто згадати про діяльність Українського вільного університету, Українська господарська академія у Подєбрадах, Український техніко-господарський інститут позаочного навчання, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Український інститут громадознавства тощо.

Український вільний університет був другою науковою установою і першою вищою школою української еміграції за кордоном. Він був заснований у Відні з ініціативи віденського Союзу українських журналістів та письменників на чолі з В. Кушніром та О. Олесем. Співзасновниками УВУ були також Товариство прихильників освіти на чолі з С. Дністрянським та Український соціологічний інститут, який очолював М. Грушевський [2, с. 11-24].

Наприкінці 1920 р. академічна секція Союзу українських журналістів та письменників під головуванням О. Колесси організувала читання лекцій, а потім постійні курси для української студентської молоді. Керував курсами М. Грушевський. Останній спільно з Д. Антоновичем розробив проєкт майбутнього УВУ. Передбачалося, що М. Грушевський буде ректором, О. Колесса – його заступником і деканом філософського факультету, а С. Дністрянський – деканом правового факультету. Однак через розбіжності в поглядах на структуру та завдання університету М. Грушевський і частина його співробітників відійшли від справи. Ректором був обраний О. Колесса, який обстоював ідею створення УВУ за зразком західноєвропейських університетів. Планувалося відкрити три факультети: філософський, правничий та природничо-математичний, однак організовано було лише два перших, із поділом філософського факультету на історико-філологічний та природничий відділи. Офіційне відкриття університету відбулося 17 січня 1921 р. у будинку інженерів та архітекторів у Відні. На початку УВУ мав 90 слухачів, 12 професорів і три доценти.

З 1921 р. головним осередком української еміграції, і зокрема студентської, стала Прага. Тому постало питання про перенесення УВУ до столиці Чехії. У другій половині вересня – на початку жовтня 1921 р. зі згоди Міністерства закордонних справ, Міністерства шкільництва і просвіти Чехо-Словаччини, а також адміністрації Карлового університету УВУ був переведений до Праги. Відтоді УВУ організував свою навчальну і наукову діяльність за зразком Карлового університету. Перед ним постало, за словами Д. Антоновича, «відповідальне перед Україною і українським народом завдання» [5; 3, с. 23-25].

Святкове відкриття УВУ в Празі відбулося 23 жовтня 1921 р. Загальною мовою викладання в університеті була прийнята українська, але передбачалася можливість деяких лекційних курсів із запрошеними фахівцями чеською, французькою, англійською і німецькою мовами. Всі вони, як і класичні мови (латина, грецька), вивчалися в УВУ. Навчання було безкоштовним (в останні роки символічна плата все ж була введена), дозволялося також паралельне навчання у будь-якій іншій вищій школі. Заняття проходили в Карловому університеті. Адміністрація УВУ перебувала у помешканні посольства ЗУНР. Посадові місця керівництво університету щорічно мало передавати новій владі, тому 25-річна (з перервами) історія УВУ знає вісьмох ректорів, які обиралися по кілька разів (філолог О. Колесса – 1921–1922, 1925–1928, 1935–1937 рр.; природознавець, хімік Г. Горбачевський – 1923–1924, 1931–1935 рр.; мистецтвознавець Д. Антонович – 1928–1930, 1937–1938 рр.; правники С. Дністрянський – 1922–1923 рр. та А. Яковлів – 1930–1931 рр.; статистик Ф. Щербина – 1924–1925 рр.; природознавець О. Мицюк та археолог І. Борковський – 1938–1945 рр.). Проректорами університету довгий час були відомі юристи та громадські діячі С. Шелухін (1926–1928, 1935–1938 рр.) та К. Лоський. Деканами філософського факультету були відомі вчені С. Дністрянський, Д. Дорошенко, О. Колесса, А. Артимонович, В. Біднов, Д. Антонович, В. Щербаківський, Б. Матюшенко, Ф. Слюсаренко. Деканами правничого факультету також були відомі науковці: Ф. Щербина, О. Ейхельман, Р. Лашенко, К. Лоський, С. Шелухін, О. Андрієвський [14; 15].

За всю свою історію УВУ в Празі мав найбільшу кількість викладачів у 1933/34 навчальному році – 46, з них – 30 професорів. Більшість учених паралельно викладали в інших вищих школах, не лише в Празі, а й у Подєбрадах, Варшаві, Львові, Галле, навіть в Америці (В. Тимошенко у Мічиганському університеті) [11, с. 17-27].

Серед професорського складу УВУ були відомі вчені з європейським і навіть світовим ім'ям: професор цивільного права О. Андрієвський, професор історії мистецтва Д. Антонович, професор філології А. Артимонович, професор історії української церкви В. Біднов, професор історії українського права і філософії права Л. Білецький, професор археології І. Борковський, професор кооперації С. Бородаєвський, професор фізичної хімії І. Горбачевський, професор цивільного права С. Дністрянський, професор історії України

Д. Дорошенко, професор адміністративного права О. Ейхельман, професор української мови і літератури О. Колесса, професор кримінального права Д. Коропатницький, професор історії України Б. Крупницький, професор географії В. Кубійович, професор етнографії З. Кузеля, професор історії українського права Р. Лашенко, історик В. Липинський, професор міжнародного права М. Лозинський, професор римського права К. Лоський, професор філософії І. Мірчук, професор церковного права О. Лотоцький, професор мінералогії О. Орлов, археолог Я. Пастернак, професор географії С. Рудницький, зоолог Ю. Русов, професор античної історії Ф. Слюсаренко, професор порівняльного мовознавства Р. Смаль-Стоцький, професор української мови і літератури С. Смаль-Стоцький, професор політичного права В. Старосольський, професор політичної економії В. Тимошенко, професор філософії Д. Чижевський, професор всесвітньої історії О. Шульгін, професор кримінального права С. Шелухін, професор археології В. Щербаківський, професори статистики Л. Шрамченко та Ф. Щербина, професор цивільного права та історії українського права А. Яковлів [14; 15].

Одним з основних завдань професорсько-викладацького складу УВУ було створення українських університетських курсів. Це було особливо актуальним для викладачів українознавчих кафедр. Незважаючи на нелегкі умови еміграції, вони змогли написати і частково опублікувати курси з української історіографії та джерелознавства, історії українського мистецтва, українського права, історії церкви, театру, етнографії, етнології та археології, історії та географії України, української мови і літератури, філософії, педагогіки тощо.

Крім обов'язкових, УВУ організував також публічні виклади. Поряд із педагогічною професори університету провадили наукову роботу, брали участь у міжнародних та регіональних наукових з'їздах (лише у 1924–1931 рр. УВУ був представлений на 28 таких з'їздах), академічних інституціях та наукових товариствах. Професори І. Горбачевський, С. Дністрянський, С. Смаль-Стоцький були навіть обрані членами Всеукраїнської Академії наук. О. Колесса, С. Смаль-Стоцький, Л. Білецький, О. Мицюк, В. Тимошенко стали членами Слов'янського інституту в Празі. Багато викладачів університету були також членами Наукового товариства ім. Шевченка у Львові [10, с. 41].

Видавничий відділ УВУ випустив у світ чимало наукових праць, збірників лекцій та навчальних посібників. За перші 10 років інтенсивної роботи вийшло 11 томів високим друком та 12 літографованих книг. Серед цих видань особливо цінні роботи Д. Дорошенка («Огляд української історіографії»), Р. Лашенка («Лекції з історії українського права»), А. Яковліва («Впливи старочеського права на право українське литовської доби XV–XVI ст.»), Д. Антоновича («Скорочений курс історії українського мистецтва»), С. Рудницького («Основи землезнання України»), О. Лотоцького («Церковне право»), І. Мірчука («Лекції з історії етики»), М. Лозинського («Міжнародне право»), К. Лоського («Історія і система римського приватного права»), В. Щербаківського («Палеоліт»), І. Горбачевського («Органічна хімія»), С. Дністрянського («Загальна наука права і політики»). Окремо було видано два томи наукових і два томи ювілейних збірників УВУ. Щосеместра друкувалися програми курсів, вийшли також дві книги про діяльність УВУ у 1921–1931 рр. Усі свої видання УВУ розповсюджував через Міжнародну обмінну службу, і тому вони потрапляли в усі важливіші бібліотеки та наукові установи світу (включаючи Київ та Харків) [7, с. 34–38].

Із самого початку при УВУ почала функціонувати бібліотека, що на 1938 р. налічувала 10 000 томів. Бібліотекою керувала спеціальна комісія на чолі з Д. Антоновичем, який довгий час безкоштовно виконував обов'язки бібліотекаря.

Щорічний набір до університету становив у середньому 325 слухачів (221 – на філософський і 104 – на правничий факультети). У перші 10 років в УВУ навчалося 7702 студенти. Українці складали переважну більшість, навчалися також білоруси, росіяни, вірмени, грузини, болгары, голландці, естонці, латиші, литовські німці, осетини, поляки, словаки, серби, чехи, хорвати.

Ряд випускників УВУ змогли здобути ступінь доктора філософії або права (до 1939 р. – 109 осіб). Серед них – Л. Чикаленко, М. Залізник, П. Феденко, Є. Камінський, С. Наріжний, А. Равич, Є. Томашівський, П. Пархоменко, Г. Мельник, М. Антонович, М. Михальчук, О. Гайманівський, Є. Приходько, М. Мандрика, М. Бойко, І. Вітвицький, І. Мазепа та ін. Для поповнення викладацького складу УВУ існував інститут професорських стипендіатів, який закінчили деякі пізніші викладачі університету – О. Баранів, О. Гайманівський, С. Наріжний, Ю. Русов, Ф. Слюсаренко, К. Чехович та ін. [14; 15]

УВУ мав право надавати звання почесних докторів університету. Першими цей титул на філософському факультеті отримали письменники О. Кандиба (Олесь), О. Кобилянська, Б. Лепкий, В. Стефаник, композитори О. Кошиць та В. Барвінський. Правничий факультет надав титул почесного доктора І. Горбачевському, О. Колесі, А. Волошину [11, с. 17-27].

Матеріальне становище УВУ більший період його існування було складним. Уже з 1921/22 навчального року почалося зменшення субсидії Міністерства закордонних справ ЧСР. Наприкінці 1925 р. університет опинився на грані закриття. Мало допомагала навіть надзвичайна президентська дотація (10 – 12 тис. крон щомісяця), яка припинилася у 1938 р. Починаючи з 1928 р. УВУ перейшов з відомства Міністерства закордонних справ до Міністерства шкільництва і народної освіти, що потягло за собою зменшення субсидій. У 1931 р. знову постала загроза закриття університету. Тоді для порятунку першої української вищої школи на еміграції було створене Товариство приятелів УВУ на чолі з професором Карлового університету Рипкою. Та це товариство мало чим допомогло УВУ, через що у 1933 р. був заснований спеціальний Допомоговий фонд української університетської науки на чолі з І. Горбачевським, який збирав пожертви і для УВУ. Проте вже 1934 р., коли припинилася державна дотація на університет, знову виникла загроза його ліквідації, яка висіла над університетом аж до початку війни.

Проте, незважаючи на власні матеріальні труднощі, УВУ підтримував наукові установи і товариства українців у Празі, студентів-емігрантів, організував Товариство допомоги українським ученим під час голоду на Україні та ін. [14; 15]

Коли у Львові та Чернівцях були скасовані українські кафедри, а в Радянській Україні університети перетворені на інститути народної освіти. Український вільний університет у Празі залишався єдиним українським університетом у світі. Серед завдань УВУ було перенесення його «у відповідний час на рідну територію, туди, де його було найбільше потрібно». У 1938 р. у зв'язку з проголошенням державності Карпатської України планувалося перенести УВУ з Праги до Хуста, однак початок війни перешкодив здійсненню цього задуму. У 1942 р. була знову здійснена спроба перенести університет до Ужгорода, що також залишилося нездійсненим.

Відразу після встановлення німецької окупаційної влади у Празі адміністрація УВУ отримала суворе розпорядження негайно подати відомості про «арійське» походження професорів і викладачів університету, а також їхніх дружин. Майже півроку було витрачено на збирання відповідних довідок. Однак дана акція не допомогла: кошти на своє існування УВУ повинен був шукати самостійно. Рейхспротектор університету Баєр тим часом давав свої вказівки щодо основних напрямів викладання гуманітарних дисциплін (зокрема права) в УВУ. З його ж наказу у 1942–1943 рр. був змінений статут університету і вся його учбова програма [11, с. 17-27].

Значення УВУ для розвитку української науки, освіти і культури, їх репрезентації у світі добре оцінив один із ректорів університету О. Колеса: «Сам факт існування УВУ в Празі... яка здавна є осередком замітного культурного руху слов'ян, підносить значення культури українського народу перед чужинцями і є проречистою маніфестацією, з одного боку, його самостійності, а з другого боку – тих важких умов, що не дають розвинутися аналогічним культурним інституціям на рідній території».

Під час війни УВУ залишався у Празі, його майно та архів були конфісковані радянськими службами, адміністрація і частина професорів – репресовані. Лише восени 1945 р. у Мюнхені вчені-емігранти змогли відновити діяльність УВУ [10, с. 42-54].

З ініціативи празького Українського громадського комітету була створена і почала свою діяльність 22 квітня 1922 р. Українська господарська академія у Подєбрадах (УГА). Академія мала три факультети: агрономічно-лісовий, з відділами агрономічним та лісовим (19 кафедр), сільськогосподарський інженерний, з відділами гідротехнічним та хімічно-технологічним (20 кафедр), економічно-кооперативний, з відділами економічним, кооперативним і статистичним (20 кафедр) [6, с. 309-315].

У педагогічному відношенні УГА була підпорядкована Міністерству хліборобства, адміністративно – Міністерству закордонних справ, яке її фінансувало. Академія містилася головним чином у Подєбрадському замку та готелі «Сентра». Навчання в ній було безкоштовне, існував також фонд стипендій для студентів. Спочатку був запроваджений трирічний, а з 1924 р. – чотирирічний термін навчання. УГА фінансувалася повністю чеським урядом за рахунок кредитів, що виділялися на допомогу політичній еміграції. Згодом, у 1928 р., ці кошти були зменшені. Міністерство хліборобства заборонило прийом нових студентів, із тим щоб УГА була поступово ліквідована, що й сталося наприкінці 1935 р. [1, с. 188-192].

Протягом усього існування УГА в ній навчалася 786 дійсних і вільних слухачів, головним чином українці, а також білоруси, росіяни і один болгарин. Із повним дипломом і титулом інженера Академію закінчили 559 осіб, які отримали посади у 16 країнах світу. Серед них були такі відомі вчені, як Є. Гловінський, С. Колубаїв, В. Кучеренко, Є. Томашівський.

Для підготовки наукових кадрів при УГА був утворений інститут професорських стипендіатів. За весь час існування Академії вона мала 40 таких стипендіатів. У 1931 р. двоє з них стали докторами технічних наук,

На 59 кафедрах Академії працювали 118 викладачів, значна частина яких (92 особи) – українці, інші – запрошені чеські вчені (26). Серед професорського складу УГА були такі науковці, як О. Ейхельман, С. Бородаєвський, Л. Бич, А. Вікул, Л. Грабіна, В. Іваницький, Б. Мартос, К. Мацієвич, О. Мицюк, М. Славінський, В. Чередиїв, І. Шереметинський, Ф. Щербина, П. Андрієвський, І. Горбачевський, В. Старосольський, І. Шовгенів, С. Романовський та ін. Певний час історію України в УГА викладав Василь Біднов [12].

Академія мала досить добре устаткування: бібліотеку (близько 30 тис. книг і 100 назв часописів), 33 кабінети, 14 лабораторій, дві ферми, лісовий розсадник, метеостанцію, тракторний парк, два навчальних кооперативи (споживчий і кредитний). Діяло 13 семінарів і чотири термінологічні комісії. УГА мала своє видавництво і видала 698 назв книг та брошур українською, чеською, німецькою, французькою, англійською, іспанською мовами.

Наукові видання УГА значно збагатили українську технічну й економічну літературу та розвинули українську наукову мову у технічних галузях і точних науках (зокрема, були видані агрономічний, лісовий, математичний словники). УГА брала участь у світовій виставці в Чикаго, численних міжнародних з'їздах (слов'янських ботаніків, аграрному, лікарському, лісників та хліборобів, конгресах землемірів, геодезистів і географів). За участь у виставках та форумах УГА та її працівники отримали велику кількість дипломів, премій та інших нагород [9, с. 172-174].

У різний час при УГА існувало до півсотні наукових, громадських, культурно-просвітніх, мистецьких і спортивних організацій: Товариство українських економістів; Агрономічне товариство, Спілка українських техніків, Академічна громада, Кооперативний фонд ім. В. Доманицького, Бібліологічний гурток, «Наша хата», «Клуб Ліги українських націоналістів» та ін. У 1925 р. при УГА була заснована парафія Української Автокефальної Православної Церкви.

Підбиваючи підсумки своєї 10-річної діяльності, працівники УГА писали у 1932 р.: «Отже, Українська господарська академія уявляє з себе поважну культурну цінність. За короткий час своєї чинності вона встигла дати помітні позитивні наслідки. Вона стала поважною високою школою, належно упорядженою та забезпеченою кваліфікованим професорським складом... Вона виявила себе як осередок наукової дослідчої праці. Вона спричинилася до значного поширення наукової та фахової літератури на українській мові. Вона, нарешті, зробилася одним з більших організуючих центрів української інтелігенції за кордоном».

Коли чеський уряд різко зменшив фінансування емігрантських установ, у тому числі УГА, у жовтні 1934 р. було створено Товариство прихильників УГА (ТПУГА) з метою не допустити її ліквідації. Однак товариство не змогло забезпечити матеріальне існування Академії, і було вирішено змінити характер її діяльності. Ще 12 листопада 1932 р. при УГА почав діяти Український техніко-господарський інститут позаочного навчання (УТГІ). Для його забезпечення був відкритий спеціальний Фонд української політехніки. Значна частина коштів цього фонду, який збирався членами ТПУГА у Франції, Болгарії, Німеччині, США, навіть Китаї, виділялася на видання підручників. УТГІ як школа політехнічного типу ставив перед собою – серед інших завдань – дати студентам широку загальну освіту. Тому до його програми входили і гуманітарні дисципліни, з яких випускалися спеціальні навчальні посібники. Навчання велося кореспонденційним методом (висилалися навчальні посібники і завдання, потім перевірялися письмові роботи) [4, с. 56-61].

Спочатку УТГІ підлягав УГА, а з її ліквідацією фактично замінив Академію. Інститут мав три факультети: агрономічно-лісовий, економічно-кооперативний, хімічно-технологічний. Усі вони були розраховані на вісім семестрів і орієнтувалися на слухачів із середньою освітою. Для тих, хто не мав середньої освіти, було відкрито сім фахових курсів та окремо – курси українознавства для українців із Канади. Історичні та суспільні дисципліни, українознавство спеціально вивчалися також у Високій школі політичних наук, заснованій 12 листопада 1936 р. Всього за 1932–1941 рр. в УТГІ навчалося 1783 особи (з них на курсах українознавства – 153). Близько 85 % студентів жили і працювали на Західній Україні або були галичанами за походженням, інші перебували у 19 країнах світу. Викладацький склад УТГІ налічував понад 70 осіб, з них 50 – з колишньої професури УГА [13, с. 123-132].

Професори інституту складали спеціальні навчальні посібники. Серед них – курс лекцій «Українська культура» за редакцією Д. Антоновича. За відсутності спеціальних українських підручників для вищої школи, виконаних на належному рівні, малотиражні видання УТГІ відіграли величезну роль у розвитку освіти та поширенні технічних та гуманітарних знань. Завдяки ним в УТГІ здобули вищу загальну освіту тисячі українських фахівців. Інститут діяв у Празі до 1944 р., з тим був перенесений до Мюнхена, де і проіснував до початку 50-х років.

Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова (УВПІ) був відкритий з ініціативи Українського громадського комітету у Празі 7 липня 1923 р. як вищий педагогічний заклад із дво-, три-, а згодом – чотирирічним курсом навчання. Остаточо інститут (його програма та структура) сформувався у 1926–1927 рр. УВПІ мав три відділи: літературно-історичний (підвідділи – мови й літератури, історії та суспільних наук); природничо-географічний і фізико-математичний (об'єднані в один – математично-природничий); музично-педагогічний (з 1924 р., підвідділи – вокальний та інструментальний). В інституті вивчалися загальні дисципліни (обов'язкові для всіх) і спеціальні, а також необов'язкові. У різні періоди в УВПІ діяло 23–39 кафедр [6, с. 309-315].

Окрім лекцій та практичних занять, відбувалися екскурсії студентів під керівництвом викладачів у музеї, бібліотеки, наукові інститути тощо. Був створений навіть спеціальний

екскурсійний комітет на чолі з проф. М. Терлецьким. Навчання в УВПІ було безкоштовним і провадилося українською мовою.

Інститут проіснував з 1923 по 1933 рр. За цей час у ньому працювали 92 викладачі (з них 80 – українці). Серед них такі відомі вчені, як А. Артимович, О. Балабас, В. Барвінський, Л. Білецький, В. Вагнер, В. Гармашів, І. Горбачевський, О. Ейхельман, Є. Іваненко, В. Кушнір, М. Ларченко, С. Рудницький, С. Русова, В. Сімович, М. Славінський, А. Старков, М. Терлецький, М. Тимченко, В. Чередій, Ф. Швець, С. Шелухін, О. Шульгін, В. Щербаківський, Ф. Якименко, Я. Ярема та ін. Викладачами інституту були також автори курсу лекцій «Українська культура» – професор історії України Дмитро Дорошенко, лектор всесвітньої історії середніх і нових віків Симон Наріжний, професор школознавства та позашкільної освіти Степан Сірополко, доцент мистецтвознавства Володимир Січинський, професор філософії Дмитро Чижевський [8].

Інститут видавав багато підручної літератури (спочатку видавничча комісія, згодом товариство «Сіяч», засноване 17 травня 1924 р.). «Сіяч» видав 44 книги (5506 примірників). Окремо видавалися збірники праць УВПІ (три випуски: у 1929 р. та два у 1933 р.). Видання надходили як за кордон, так і до Радянської України. Товариство складалося з 22 професорів і 77 студентів.

При інституті було створено кілька наукових товариств: Товариство ім. Г. Сковороди (1924 р.), пізніше – Науково-педагогічне товариство (1925 р.); Біологічне товариство (1928 р.), що перетворилося на Математично-природниче товариство.

Професори і викладачі УВПІ брали участь у з'їздах слов'янських етнографів та географів у Празі, Варшаві, Белграді, міжнародних педагогічних з'їздах у Гейдельберзі, Берні, Женеві, бібліографічному з'їзді у Празі 1926 р., конгресі зоологів у Будапешті, філософічному з'їзді у Берліні, конгресі з історії релігій у Лунді тощо [16, с. 488].

Інститут мав значну книгозбірню (10728 томів), де було багато видань Київської археографічної комісії. Пізніше книгозбірню УВПІ передали до Слов'янської бібліотеки у Празі та Української гімназії у Модржаках.

Студенти УВПІ поділялися на категорії за рівнем попередньої освіти. За весь період існування інституту у ньому прослухали повний курс 178 дійсних слухачів, диплом педагога середньої школи отримали 85 чоловік і 31 слухач став доктором, захистивши наукову працю. Тут навчалися відомі згодом українські письменники та поети: О. Бабій, Б. Гомзин, Ю. Дараган, В. Зарицький, Г. Мазуренко, Ю. Масляк, М. Обідний, О. Стефанович, П. Теняно, Ю. Шкрумеляк,

У 1930 р. почалося поступове скорочення інституту. Спроба перетворити УВПІ на науково-дослідний заклад не вдалася. На початку 1933 р. УВПІ був закритий [9, с. 190].

Український гурток пластичного мистецтва був заснований у Празі ще 1922 р. У липні 1923 р. відбулася виставка його творів. Наприкінці 1923 р. гурток перетворився на Українське товариство пластичного мистецтва на чолі з Дмитром Антоновичем. Товариство організувало студію пластичного мистецтва (УСПМ), яка відкрилася 24 грудня 1923 р. Вона стала найбільшим осередком мистецької діяльності українців за кордоном. Студія користувалася невеликою допомогою чеського уряду.

УСПМ створювалася за зразком академій мистецтв. Серед її викладачів були знані мистецтвознавці та митці – Д. Антонович (історія мистецтва), С. Мако та І. Кулець (малюнок і малярство) І. Мозалевський (графіка та прикладне мистецтво), К. Стаховський (скульптура), С. Тимошенко (архітектура), І. Мірчук (естетика), С. Літов та Ю. Русов (пластична анатомія), В. Січинський (перспектива), Ф. Слюсаренко (класична археологія), Р. Лісовський (графіка), проф. Карель (гравюра).

Прийом до студії відбувався на конкурсних засадах. Навчання тривало чотири роки. Студенти мали за цей час взяти участь у чотирьох річних виставках студії, скласти іспити з теоретичних дисциплін і по закінченні отримували диплом майстра мистецтв (Magister Artis).

УСПМ користувалася значною популярністю, тому в ній навчалося чимало й неукраїнців (чехи, білоруси, росіяни, вірмени, німці, французи). Її авторитет піднімали щорічні виставки, які схвально оцінювала європейська і в першу чергу чеська преса [3, с. 63-67].

Через брак коштів умови існування студії та творчої праці студентів були вкрай обмежені. Та все ж студія готувала висококваліфікованих митців, що засвідчили 13 її виставок (до 1939 р.). Перша виставка репрезентувала твори професорів УСПМ – І. Кулеця, С. Мако, І. Мозалевського, К. Стаховського, С. Тимошенка. Дмитро Антонович видав альбом цієї виставки («Сучасне українське мистецтво. I Група Празької студії». Прага, 1925) українською та французькою мовами. У 1939 р. мала відбутися велика ретроспективна ювілейна виставка до 15-річчя студії, яку через обставини часу організувати не вдалося. Студія відновила свою діяльність після війни і проіснувала до 1947 р.

Зі стін УСПМ вийшли у майбутньому відомі українські митці: К. Антонович, Н. Білецька, Ю. Вовк, П. Громницький, С. Зарицька, І. Іванець, В. Касян, С. Колядинський, М. Кричевський, О. Лятуринська, Г. Мазепа, Т. Мазепа, Є. Норман, П. Омельченко, І. Паливода, Я. Фартух, П. Холодний, В. Хмелюк, В. Цимбал, М. Частухіна, Г. Яковлева [4, с. 68-69].

Український інститут громадознавства (УІГ) виник у Празі 1925 р. на базі віденського Українського соціологічного інституту. УІГ мав три відділення: соціології та політики, статистики та економіки, техніки. Його друкованим органом був часопис «Нова Україна», що виходив у 1922 – 1928 рр. З інститутом було пов'язане також видавництво «Вільна спілка» у Подєбрадах. Зі смертю свого фундатора М. Шаповала у 1932 р. УІГ припинив видавничу діяльність і згодом перестав існувати [9, с. 192].

Отже, українським вищим навчальним закладам, створеним на території Чехії, вдалося охопити своєю діяльністю найрізноманітніші сфери: гуманітарні науки, природничі, математичні, і навіть – створити власну академію мистецтв, яка дала світу низку видатних митців

Література

1. Биковський Л. Перший проректор Української Господарської Академії Іван Шовгенів (1874–1943) : Біо-бібліографічні матеріали / Л. Биковський // Наукові записки Українського технічно-господарського інституту. – Регенсбург, 1948. – Т. 1. – С. 188-192.
2. Васькович В. Український Вільний Університет. Передісторія створення УВУ, його осяги й нові завдання / В. Васькович // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання з приводу 70-ліття УВУ. – Мюнхен, 1992. – С. 11-24.
3. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український Вільний Університет (1921–1945 рр.) / С. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. – 184 с.
4. Віднянський С. Міжвоєнна українська еміграція в Чехословаччині: культурно-громадське та науково-освітнє життя / С. Віднянський // XII Міжнародний з'їзд славістів. Історія, джерелознавство, культурологія та етнологія слов'янських народів. Доповіді. – К., 1998. – С. 40-72.
5. Історична довідка про організацію УВУ. Вересень 1921 р. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3956.– Оп. 2.– Од. зб. 1.
6. Кугутяк М. Діяльність Українського Громадського Комітету в Чехословаччині / М. Кугутяк // Українська еміграція: Історія і сучасність / упор. Ю. Ю. Сливка. – Львів : Каменяр, 1992. – С. 309-315.
7. Маруняк В. Видавничу діяльність української еміграції в ЧСР (1900–1945) / В. Маруняк // Збірник на пошану професора доктора Володимира Яніва. – Мюнхен, 1983. – С. 32–39.
8. Матеріали про заснування та організацію навчання в УВП, 1923 р. // ЦДАВО України. – Ф. 3972. – Оп. 1. – Од. зб. 1.
9. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 604 с.
10. Полонська-Василенко Н. Д. Сторінки спогадів / Н. Полонська-Василенко // Український історик. – 1965. – № 3-4. – С. 40–56.

11. Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет (1921–1971) / Н. Полонська-Василенко // Український історик. – 1971. – № 1-2 (29-30). – С. 17-27.
12. Списки лекторів УГА // ЦДАВО України. – Ф. 3879. – Оп. 2. – Од. зб. 239.
13. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне та соціально-політичне явище / В. П. Трощинський. – К. : Україна, 1994. – 236 с..
14. Український Вільний Університет в Празі в роках 1921–1926. – Прага, 1926.
15. Український Вільний Університет в Празі в роках 1926–1931. – Прага, 1931.
16. Ульяновський В. І. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами / І. Ульяновський // Українська культура : лекції за редакцією Дмитра Антоновича / [упор. С. В. Ульяновська ; Вст. ст. І. М. Дзюби ; перед. слово М. Антоновича ; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського]. – К. : Либідь, 1993. – С. 477-498.

Нежива О.М.

Київський національний торговельно-економічний університет (Україна)

ПОНЯТТЯ ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ

Поняття «державна політика у сфері освіти» або «державна освітня політика» почали застосовувати в наукових працях із 60-х років ХІХ століття, з того часу, коли роль освіти на державному рівні почали розглядати як вагомий фактор соціального прогресу та економічного розвитку, як сферу, що потребує значної уваги на загальнодержавному рівні.

Адже сучасні дослідники державної політики у сфері освіти зазначають, що великою проблемою для багатьох науковців у проведенні досліджень є неспроможність концептуально визначити «політику». Бачення політики як «само собою зрозуміле» призводить до слабкості в «аналітичній структурі дослідження» [6, с. 15]. Отже, для проведення дослідження надзвичайно важливим завданням є вибір категоріального апарату, ключових концептів, робочого визначення політики.

Позитивістський погляд на політику як продукт державної діяльності багато хто вважає концептуально недостатньо обґрунтованим і методологічно обмеженим. Визнаючи цю критику, постструктуралістичний підхід інтерпретує політику як таку, що виходить за рамки роботи офіційних (державних) установ та поєднує в собі як матеріальні так і дискурсивні контексти, в яких політика виробляється. Дж. Озга стверджує, що політика включає в себе не тільки політичні директиви, але й «переговори, оспорювання або боротьбу між різними групами, які можуть лежати поза формальною технікою офіційного вироблення політики» [13, с. 113]. Крім того вчений стверджує, що політика в галузі освіти не обмежується формальними відносинами і процесами управління, законодавчим закріпленням відносин і процедур у освітній сфері. Широке визначення [політики] вимагає, щоб її розуміння в політичних, соціальних та економічних контекстах, і відповідне вивчення, того, як зазначені контексти формують політику в галузі освіти.

На цьому ж наголошує й американська дослідниця Дж. Аніон. Вона стверджує, що визначення політики в галузі освіти повинно бути розширене для того, щоб включити розгляд економічної політики. Дж. Аніон зазначає, що вплив економічної політики, наприклад, такого її показника, як рівень мінімальної заробітної плати, має значний і часто ігнорований вплив на досвід міських студентів. Дж. Аніон наголошує на тому, що навіть невеликі щорічні вдосконалення заробітної плати можуть мати прямий вплив на досвід міських сімей, що живуть у злиднях, і, зокрема, на освітній досвід дітей у цих сім'ях. У кінцевому рахунку, Дж. Аніон постулює необхідність синхронної координації економічної політики та політики в галузі освіти, адже їх розділення створює штучне розмежування; не можна сподіватися вплинути на міські школи без попереднього рішення економічних потреб сімей, які відвідують ці школи [8].